

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

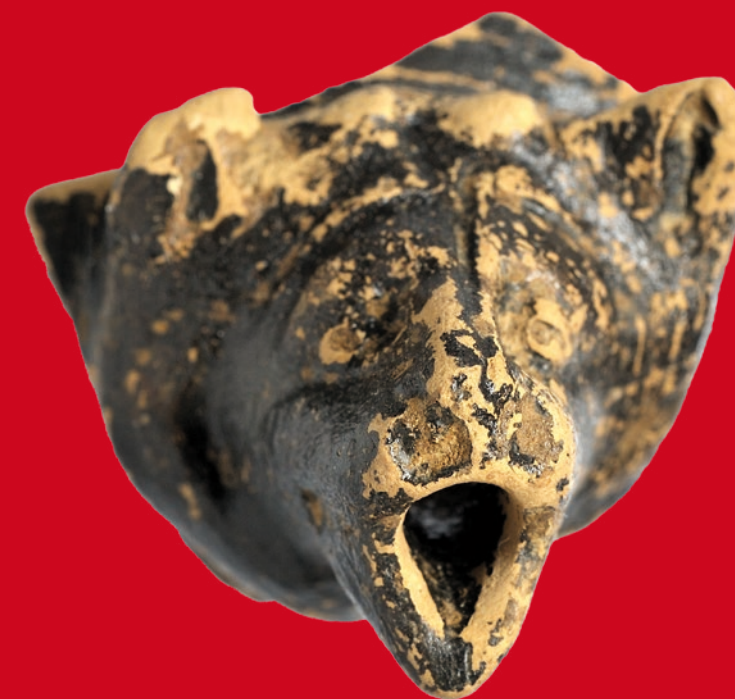
ΗΠΕΙΡΟΣ

ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΚΑΣΤΡΙΤΣΑΣ

Δρ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΓΙΟΥΝΗ, ΥΠΑΤΙΑ ΦΑΚΛΑΡΗ,
ΧΑΡΙΣ ΚΑΠΠΑ, Μ.Α.

Αρχαιολόγοι ΕΦΑ Ιωαννίνων

Ο λόφος της Καστρίτσας
από βορειοανατολικά.
Δεξιά, πλαστική προχοή
από πήλο, σε σχήμα
λεοντοκεφαλής.

Ο λόφος της Καστρίτσας, νοτιοανατολικά της λίμνης Παμβώτιδας, δεσπόζει στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων, απέχοντας μόλις 10 χλμ. από τα Ιωάννινα και 22 χλμ. από τον αρχαιολογικό χώρο της Δωδώνης. Ο λόφος αποτελεί ένα «αρχαιολογικό παλίμψηστο», στο οποίο έχει καταγραφεί η ανθρώπινη παρουσία από την Ανώτερη Παλαιολιθική περίοδο (22000 π.Χ.) έως τους χρόνους της Τουρκοκρατίας και μέχρι σήμερα. Η ονομασία του λόφου οφείλεται στην οχυρωμένη πόλη που καταλαμβάνει την κορυφή του, σε υψόμετρο 757 μ. από τη θάλασσα και 250 μ. από την επιφάνεια της λίμνης. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη ελληνιστική ακρόπολη του λεκανοπεδίου των Ιωαννίνων και μία από τις μεγαλύτερες της Ηπείρου, η οποία αναπτύσσεται σε έκταση 345 στρεμμάτων. Στη βορειοδυτική πλευρά του λόφου βρίσκεται το παλαιολιθικό σπήλαιο Καστρίτσας.

ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ

Στους ανατολικούς πρόποδες του ομώνυμου λόφου βρίσκεται ο σύγχρονος οικισμός της Καστρίτσας από τον οποίο ξεκινάει δρόμος μήκους 1.600 μ., που οδηγεί στην κύρια είσοδο του αρχαιολογικού χώρου. Η χαλικόστρωτη αυτή διαδρομή, δύσβατη και με βραχώδη εξάρματα, δεν είναι εύκολα προσεγγίσιμη από συμβατικά οχήματα. Ωστόσο, η Περιφέρεια Ιωαννίνων σκοπεύει σύντομα να προβεί στη δημοπράτηση έργου για τη βελτίωση της πρόσβασης προς τον αρχαιολογικό χώρο. Από την κύρια είσοδο, ο χώρος είναι προσβάσιμος σε άτομα με προβλήματα κινητικότητας. Εναλλακτικά, οι επισκέπτες μπορούν να χρησιμοποιήσουν τον ιδιαίτερα ανηφορικό, ασφαλτοστρωμένο δρόμο, στα δυτικά ηρανή του λόφου, που οδηγεί από την επαρχιακή οδό Ιωαννίνων-Καστρίτσας στη Μονή Αγ. Ιωάννη Προδρόμου, η οποία βρίσκεται στην οχυρωμένη ακρόπολη. Η είσοδος στον επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο βρίσκεται στην περιοχή στάθμευσης των επισκεπτών της Μονής. Και στις δύο εισόδους έχει τοποθετηθεί ενημερωτική πινακίδα με το τοπογραφικό διάγραμμα. Λόγω του περιορισμένου πλάτους του οδοστρώματος, και στις δύο διαδρομές μπορούν να κινηθούν μόνο ιδιωτικά αυτοκίνητα και mini-bus. Οι πιο αθλητικοί επισκέπτες μπορούν να φτάσουν στο χώρο είτε περπατώντας (διαδρομή περίπου 30') είτε με ποδήλατο.

Το παλαιολιθικό σπήλαιο στους βορειοδυτικούς πρόποδες του λόφου είναι ορατό από την επαρχιακή οδό Ιωαννίνων-Καστρίτσας. Εξωτερικά της περιφραγής υπάρχει χώρος για τη στάθμευση δύο αυτοκινήτων. Από την περιοχή αυτή οι επισκέπτες μπορούν να παρατηρήσουν τη διαμόρφωση της εισόδου του σπηλαίου και να ενημερωθούν για τη σημαντικότερη αυτή θέση από την παρακείμενη πινακίδα. Το εσωτερικό του σπηλαίου δεν είναι προσβάσιμο στο κοινό.

Τα ευρήματα από τις θέσεις του λόφου της Καστρίτσας φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων, έργο του αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη, το οποίο βρίσκεται στο κέντρο της πόλης (Πλατεία 25ης Μαρτίου 6), στο πάρκο Λιθαρίτσια, απέναντι από το Δημαρχείο.

- 01 Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων, ανατολική είσοδος.
- 02 Αεροφωτογραφία του νότιου τομέα της ακρόπολης.

01

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο λόφος της Καστρίτσας είναι μια εξαιρετικά στρατηγική θέση, η οποία ελέγχει τους αρχαίους οδικούς άξονες προς τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, τη Δωδώνη, τη Θεσπρωτία και την Αμβρακία. Τα ερείπια της ακρόπολης αναφέρονται από περιηγητές του 19ου αιώνα, όπως ο William Martin Leake, ο François Rouqueville και ο Thomas Smart Hughes, ο οποίος παραθέτει ένα σκαρίφημα του λογχόσχημου πύργου της νότιας πλευράς. Η ακρόπολη περιλαμβάνεται επίσης στις συνθετικές εργασίες των Nicolas Hammond και Σωτήρη Δάκαρη.

Οι πρώτες, περιορισμένης έκτασης, έρευνες σωστικού χαρακτήρα πραγματοποιήθηκαν στις υπώρειες του λόφου, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, από τον Έφορο Αρχαιοτήτων Σωτήρη Δάκαρη. Αφορμή στάθηκε η διάνοιξη αποστραγγιστικής αύλακας στα ανατολικά του υψώματος, όπου εντοπίστηκαν λείψανα πεδινής εγκατάστασης με συνεχή κατοίκηση από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού-Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου (1100 π.Χ.) μέχρι τουλάχιστον τα τέλη του 4ου ή τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Ο Δάκαρης επικεντρώθηκε στη μελέτη και την κατάταξη της χειροποίητης κεραμικής που συλλέχθηκε κατά την έρευνα, ενώ στην περιοχή της ακρόπολης περιορίστηκε σε επιφανειακές έρευνες και σε μεμονωμένες διερευνητικές τομές.

02

03

06

Το παλαιολιθικό σπήλαιο ανασκάφηκε στο διάστημα 1966–1967 από τον Eric Higgs, επικεφαλής ερευνητικής ομάδας του Πανεπιστημίου του Cambridge, σε συνεργασία με τον Σωτήρη Δάκαρη. Κατά τη δεκαετία του 1990 η Αγγέλικα Ντούζουγλη, Προϊσταμένη της ΙΒ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, πραγματοποίησε ανασκαφική έρευνα σε δύο περιοχές της ακρόπολης (οικία Α–Β, οικία Γ). Η πιο πρόσφατη έρευνα υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου ΕΣΠΑ 2007–2013 «Προστασία–ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου ακρόπολης Καστρίτσας» με προϋπολογισμό 1.200.000 ευρώ. Ο προϊστάμενος της ΙΒ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Κωνσταντίνος Ζάχος ανέθεσε στις υπογράφουσες την επίβλεψη του έργου¹, ενώ μετά τη συνταξιοδότησή του, το 2010, τη διεύθυνση της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Σουέρεφ.

04

05

ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ

Κατά τις πρόσφατες εργασίες διαμόρφωσης, τους καθαρισμούς και τις αποψιλώσεις του χώρου, στο πλαίσιο του έργου ΕΣΠΑ, προέκυψαν νέα στοιχεία σχετικά με την οχύρωση, την πολεοδομική οργάνωση της ακρόπολης και την εσωτερική διάρθρωση των κτιρίων. Πραγματοποιήθηκαν: ανάδειξη των αποκαλυφθέντων αρχαίων λειψάνων, ηλεκτροφωτισμός και αντικεραυνική προστασία του χώρου, κατασκευή κτιρίων εξυπηρέτησης κοινού, διαμόρφωση διαδρομών επισκεπτών και χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων και τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων. Η μελέτη ανάδειξης του χώρου εκπονήθηκε,

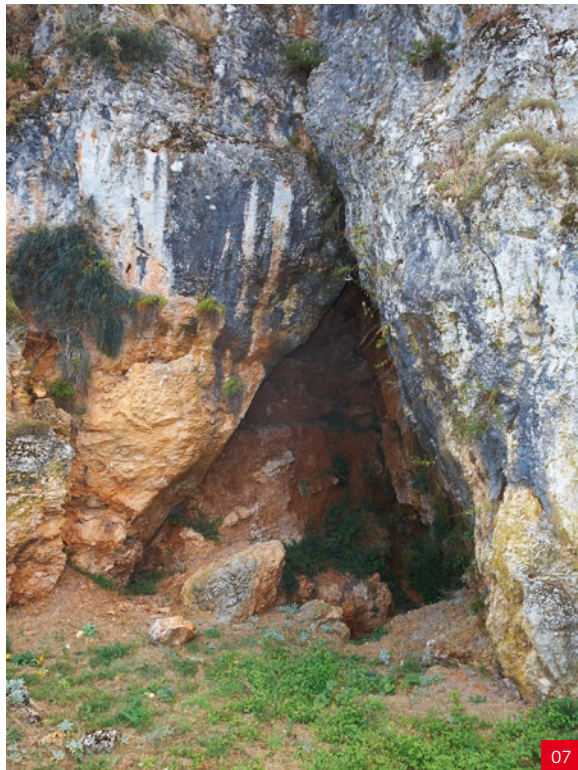
σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων, από τον αρχιτέκτονα μηχανικό Απόστολο Παπαϊωάννου, ο οποίος επέβλεψε και την αποπεράτωση του έργου. Ο δρ Δημήτρης Κοντογιώργος επέβλεψε τις αρχαιολογικές έρευνες. Οι εργασίες ανάδειξης των αρχαιοτήτων αφορούν στο νοτιοανατολικό τμήμα της ακρόπολης, σε έκταση περίπου 60 στρεμμάτων, η οποία αντιστοιχεί στο 1/5 σχεδόν του τειχισμένου χώρου. Όπως γίνεται άμεσα αντιληπτό στον επισκέπτη, η μεγαλύτερη δυσκολία στη διαχείριση του χώρου προκύπτει από την πυκνή βλάστηση που καλύπτει το λόφο της Καστρίτσας.

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΑ ΠΡΑΝΗ ΤΟΥ ΛΟΦΟΥ

Το σπήλαιο στους βορειοδυτικούς πρόποδες του λόφου αποτελεί μία από τις σημαντικότερες παλαιολιθικές θέσεις των Βαλκανίων και κατοικήθηκε από το 22000 έως το 9000 π.Χ. Το διάστημα αυτό εντάσσεται χρονολογικά στην Ανώτερη Παλαιολιθική, κατά την οποία επικρατεί ο ανατομικά σύγχρονος άνθρωπος (Homo Sapiens Sapiens). Η σπουδαιότητα της θέσης αντανακλάται στο μεγάλο πάχος των ανθρωπογενών επιχώσεων (9 μ.), η ανασκαφή των οποίων απέδωσε εκατοντάδες χιλιάδες υλικά πολιτισμικά κατάλοιπα (τέχνηρα και οργανικά κατάλοιπα ζώων) (εικ. 8, 9). Η ανασκαφή, η μελέτη και η δημοσίευση των ευρημάτων του σπηλαίου της Καστρίτσας, καθώς και των άλλων παλαιολιθικών θέσεων που ανέσκαψε η ομάδα Higgs (Κοκκινόπηλος και Ασπροχάλικο), έβαλε την Ελλάδα στο χάρτη της Προϊστορικής Ευρώπης. Οι εργασίες του Higgs έγιναν πασίγνωστες όχι μόνο λόγω της ανακάλυψης και

- 03 Διαδρομή προς το κτιριακό συγκρότημα Ε.
- 04 Το φυλάκιο του χώρου.
- 05 Αποθήκη και χώροι υγιεινής εκτός των τειχών.
- 06 Παλαιολιθικό σπήλαιο: Ιουλία Βοκοποπούλου, Σωτήρης Δάκαρης και Eric Higgs.

07

παρουσίασης των ηπειρωτικών θέσεων, αλλά και λόγω της εφαρμογής σε αυτές της «παλαιο-οικονομίας», μιας νέας θεωρητικής προσέγγισης, με διεθνή αντίκτυπο στην αρχαιολογική θεωρία και πρακτική. Τελείως διαφορετικό αντίκτυπο είχε για τον Σωτήρη Δάκαρη η επιστημονική αυτή ενασχόληση, καθώς και η παρουσίαση των πορισμάτων των ανασκαφών στους φοιτητές της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Στο πλαίσιο των μαθημάτων έγινε αναφορά στους πρώτους τύπους του ανθρώπου, οι οποίοι στη βιβλιογραφία χαρακτηρίζονταν ως Νεάντερταλ, Αυστραλοπίθηκοι ή Πιθηκάνθρωποι. Στις 27.1.1968, το δικτατορικό καθεστώς απέλυσε τον Δάκαρη από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ως μη νομιμόφρονα. Ως πρώτη αιτία της απόλυσης αναφέρεται ότι «... λόγω των υλιστικών διδασκαλιών σας προκαλέσατε σκάνδαλον και τας διαμαρτυρίας των γονέων». Ο Δάκαρης επανήλθε στη θέση του τακτικού καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας το 1974, μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα.

Σποραδικά ευρήματα από τους πρόποδες του λόφου και ένα σπήλαιο στη βόρεια απόληξή του μαρτυρούν την ανάπτυξη γεωργικών και κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων κατά τη Νεολιθική περίοδο (5500–3200 π.Χ.). Λείψανα ατείχιστου οικισμού και κιβωτιόσχημοι τάφοι στα ανατολικά πρανή, που ερευνήθηκαν στις δεκαετίες του 1950 και 1960 από τον Σωτήρη Δάκαρη, βεβαιώνουν την κατοίκηση των παραλιμνίων εκτάσεων από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού–Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου (1100 π.Χ.) μέχρι τουλάχιστον τα τέλη του 4ου ή τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Παρότι η έρευνα στον οικισμό απέδωσε πενιχρές πληροφορίες σχετικά με τη μορφή του, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι πρόκειται για έναν από τους ανοχύρωτους μολοσσικούς οικισμούς γεωκτηνοτροφικού χαρακτήρα, κατάλοιπα των οποίων έχουν εντοπιστεί σε διάφορες θέσεις του λεκανοπεδίου των Ιωαννίνων. Το ελληνόφωνο φύλο των Μολοσσών εγκαταστάθηκε στο λεκανοπέδιο στα τέλη της 2ης χιλιετίας π.Χ. και σταδιακά αναδείχθηκε στο κυρίαρχο φύλο της ηπειρωτικής ενδοχώρας.

Χειροποίητη υψίποδη κύλικα

Πρόκειται για χειροποίητο αγγείο, κατασκευασμένο από λεπτόκοκκο πορτοκαλέρυθρο πηλό, που βρέθηκε στα πρανή του λόφου (AMI 16147, εικ. 10). Έχει ύψος 0,185 μ., διάμετρο χείλους 0,099 μ. και διάμετρο βάσης 0,06 μ. Οι επιφάνειές του είναι καλυμμένες με αραιό επίχρισμα. Αδιακόσμητες ή διακοσμημένες με αμαυρόχρωμα γραμμικά μοτίβα, οι υψίποδες χειροποίητες κύλικες αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της κεραμικής παραγωγής του λεκανοπεδίου των Ιωαννίνων κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού/Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου.

ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

Θραύσματα χειροποίητης κεραμικής και ένα χάλκινο πτηνόμορφο περιάπτο (εικ. 11) από την κορυφή του λόφου υποστηρίζουν την ανθρώπινη παρουσία στην περιοχή αυτή ήδη από το τέλος της Ύστερης Εποχής

08

09

- 07 Η είσοδος του παλαιολιθικού σπηλαίου.
- 08 Αιχμές με ώμο, βέλη τόξου από πυριτόλιθο (AMI 10268, 10262, 10264, 10257, 10266, 10265, 10267) που βρέθηκαν στο παλαιολιθικό σπήλαιο.
- 09 Τερματικά ξέστρα από πυριτόλιθο (AMI 10246, 10247, 10245, 10249, 10248, 10340) από το παλαιολιθικό σπήλαιο.
- 10 Χειροποίητη υψίποδη κύλικα από πηλό, 1100 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.
- 11 Πτηνόμορφο περιάπτο από χαλκό, 7ος αι. π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

του Χαλκού/Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου έως και τους υστερογεωμετρικούς χρόνους. Σύμφωνα όμως με τα μέχρι στιγμής ανασκαφικά δεδομένα, η οργάνωση της οχυρωμένης πόλης πραγματοποιήθηκε πολύ αργότερα, στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ., κατά τη βασιλεία του Πύρρου. Η πόλη ακμάζει μέχρι το 167 π.Χ. και, παρά την καταστροφή της από τους Ρωμαίους, επιβιώνει ως τις αρχές του 1ου αιώνα π.Χ., οπότε ενδεχομένως εγκαταλείφθηκε. Η χρονολόγηση της έναρξης της νεότερης οικοδομικής φάσης της ακρόπολης είναι εξαιρετικά δυσχερής λόγω των αποσπασματικών στοιχείων. Φαίνεται όμως ότι διαρκεί μέχρι τον 6ο αιώνα μ.Χ.

Η ταύτιση της ακρόπολης με γνωστό τοπωνύμιο δεν έχει μέχρι σήμερα τεκμηριωθεί ανασκαφικά. Ο Δάκαρης, στηριζόμενος στον Λίβιο (XLV.26), ταυτίζει την ακρόπολη με την Τέκμωνα, τη δεύτερη από βορρά πόλη, μετά την Πασσαρώνα, που κατέλαβαν οι Ρωμαίοι. Ο Hammond προτείνει την ταύτισή της με τις Ευρυμενές, πόλη γνωστή από τον Διόδωρο τον Σικελιώτη και από επιγραφικές μαρτυρίες. Σε κάθε περίπτωση, η στρατηγική θέση της ακρόπολης, το μέγεθός της και τα ισχυρά κτίρια που περιλαμβάνει, την αναδεικνύουν ως το σημαντικότερο κέντρο του λεκανοπεδίου των Ιωαννίνων.

Πτηνόμορφο περιάπτο

Ένα ακέραιο, χυτό, πτηνόμορφο περιάπτο, κατασκευασμένο με την τεχνική του «χαμένου κεριού», βρέθηκε στο κτίριο Z (AMI 16227, εικ. 11). Χρονολογείται στην Αρχαϊκή εποχή (7ος αι. π.Χ.) και έχει διαστάσεις: ύψος 0,057 μ., πλάτος 0,086 μ. Ανήκει στην κατηγορία των «μακεδονικών χαλκών», στον τύπο Γ του Bouzek. Αν και τα ευρήματα αυτά έχουν ευρεία διάδοση στη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, ο συγκεκριμένος τύπος συναντάται κυρίως στην περιοχή που σήμερα ανήκει στην πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Χάλκινα αντικείμενα, κυρίως περιάπτα, προσφέρονταν ως αφιερώματα σε ιερά ή

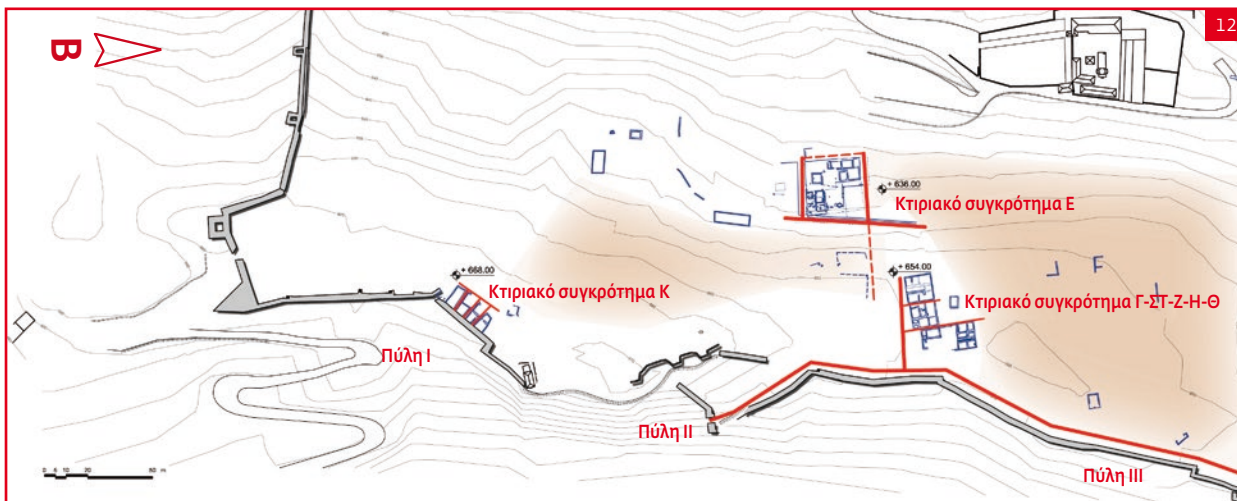

10

11

τοποθετούνταν ως κτερίσματα σε τάφους. Το περίαπτο από την Καστρίτσα είναι επιφανειακό εύρημα, το οποίο προφανώς δεν βρίσκεται στην αρχική του θέση. Παρότι τα στρωματογραφικά συμφραζόμενα είναι ελλιπή, το σπάνιο αυτό για την Ήπειρο εύρημα προσφέρει σημαντικές πληροφορίες για τις επαφές των κατοίκων της περιοχής.

Πολεοδομική οργάνωση και κτιριακά συγκροτήματα

Η ανασκαφική έρευνα στην Καστρίτσα έχει περιοριστεί σε τμήματα της νότιας περιοχής της ακρόπολης, όπου εντοπίστηκαν τα οικοδομικά κατάλοιπα τεσσάρων κτιριακών συγκροτημάτων, που ονομάζονται συμβατικά Α-Β², Γ-ΣΤ-Ζ-Η-Θ, Ε και Κ. Έχει ακολουθηθεί ελεύθερο πολεοδομικό σύστημα, προσαρμοσμένο στις κλίσεις του εδάφους και στα βραχώδη εξάρματα που αφθονούν στην περιοχή. Αναλημματικοί τοίχοι διευκολύνουν τη διάταξη αυτή. Λαμβάνοντας υπόψη τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα τα οποία διακρίνονται κάτω από την πυκνή βλάστηση που καλύπτει την ακρόπολη, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αρχαία πόλη ήταν πυκνά δομημένη.

Οικοδομικές νησίδες, συνολικής έκτασης περίπου 1.000 τ.μ., δημιουργούνται από φαρδείς ή στενούς δρόμους, πλάτους 4,75 μ. ως 1 μ., και με κατεύθυνση Β-Ν και Α-Δ. Στα κτίρια, τα οποία είναι περίπου τετράγωνης κάτοψης, ακολουθείται συχνά ο τύπος της συμμετρικής διάταξης, με πτέρυγες δωματίων εκατέρωθεν κεντρικού διαδρόμου. Το εμβαδόν τους κυμαίνεται από 120–255 τ.μ. Μεγαλύτερα κτιριακά συγκροτήματα, όπως τα Α-Β και Ε, καλύπτουν έκταση 515 τ.μ. και 1.024 τ.μ. αντίστοιχα. Τα κτίρια θεμελιώνονται απευθείας στο βραχώδες υπόβαθρο, το οποίο αρκετά συχνά λαξεύεται και αποτελεί το κατώτερο τμήμα των τοίχων ή τμήμα του δαπέδου. Όπως μπορούμε να υπολογίσουμε από τα επιμελημένα ασβεστολιθικά κατώφλια που διατηρούνται στη θέση τους, τα κτίρια είχαν ξύλινες δίφυλλες εξωτερικές θύρες με άνοιγμα 2–2,25 μ. Χαρακτηριστικό των οικοδομημάτων της Καστρίτσας είναι οι εξαιρετικά ισχυροί εξωτερικοί τοίχοι, κτισμένοι με ογκώδεις λιθοπλίνθους κατά το πολυγωνικό σύστημα.

- 12 Δρόμοι και κτιριακά συγκροτήματα της αρχαίας πόλης.
- 13 Δίοδος μεταξύ των κτιρίων Η και ΣΤ. Στο βάθος το κτίριο Γ.
- 14 Τεφροδόχος αμφορέας από πηλό, 300–275 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

13

14

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, τα κτίρια έχουν διάρκεια χρήσης από τον 3ο αιώνα π.Χ. έως τον 6ο αιώνα μ.Χ., εποχή της πρώτης βυζαντινής οχύρωσης της πόλης των Ιωαννίνων. Καθ' όλη τη διάρκεια της χρήσης της ακρόπολης, η χωροθέτηση των κτιρίων παραμένει σε μεγάλο βαθμό αμετάβλητη: κατά τους ρωμαϊκούς και παλαιοχριστιανικούς χρόνους οι εξωτερικοί τοίχοι των κτιρίων διατηρούνται, ενώ πραγματοποιούνται αλλαγές στη διαρρύθμιση των εσωτερικών χώρων.

Τα νεκροταφεία της πόλης αντιπροσωπεύονται από μικρό αριθμό τάφων που βρέθηκαν διάσπαρτοι στους ανατολικούς και δυτικούς πρόποδες του λόφου, έξω από την οχύρωση. Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων εκτίθενται τα ευρήματα από έναν ιδιαίτερα πλούσιο οικογενειακό τάφο (α' μισό 3ου αι. π.Χ., εικ. 15). Εκτός από την κύρια ανδρική ταφή, κτερισμένη με ξίφος και χάλκινο κάτοπτρο, ο τάφος περιείχε πέντε τεφροδόχα αγγεία και μία ταφική θήκη, στην οποία είχε τοποθετηθεί η τέφρα νεκρού άνδρα, μία σιδερένια αιχμή δόρατος και μία χάλκινη στλεγγίδα.

Τεφροδόχος αμφορέας

Βρέθηκε ακέραιος σε οικογενειακό κιβωτιόσχημο τάφο του νεκροταφείου, στους ανατολικούς πρόποδες του λόφου Καστρίτσας.

Πρόκειται για πήλινο αμφορέα μελαμβαφή με πώμα (ΑΜΙ 4303, εικ. 14). Χρονολογείται στην Ελληνιστική εποχή (300–275 π.Χ.) και έχει διαστάσεις: ύψος 0,30 μ., διάμετρο βάσης 0,09 μ., διάμετρο χείλους 0,087 μ.

Έχει βάση κωνική, βαθμιδωτή. Το σώμα του είναι ωοειδές, με τη μεγαλύτερη διάμετρο στα 2/3 του ύψους του. Έχει οριζόντια αυλάκωση στη μετάβαση από τον ώμο στο λαιμό και ταινιωτές λαβές με κεντρική νεύρωση. Στο μέσον του λαιμού διακρίνεται διακόσμηση του τύπου «δυτικής κλιτύος» με βλαστόσπειρα και φύλλα κισσού. Το πώμα απολήγει σε κομβίο. Είναι προϊόν αμβρακιώτικου κεραμικού εργαστηρίου.

Οχύρωση

Η οχύρωση της Καστρίτσας έχει επίμηκες σχήμα με κατεύθυνση Β-Ν, είναι προσαρμοσμένη στο φυσικό ανάγλυφο και διακρίνεται με σαφήνεια στη βόρεια, στην ανατολική και στη νότια πλευρά. Τα λιγοστά κατάλοιπα που σώζονται στη δυτική πλευρά μαρτυρούν ότι το τείχος κατέβαινε χαμηλά στα πρανή του λόφου. Στην ανατολική και στη βόρεια πλευρά η οχύρωση ακολουθεί με θλάσεις τις υψομετρικές καμπύλες του λόφου. Η όψη του τείχους έχει πολυγωνική μορφή, χαρακτηριστικό των οχυρώσεων της δυτικής Ελλάδας. Το μέσο πλάτος του περιβόλου υπολογίζεται στα 3,50 μ. και η τοιχοποιία του συνίσταται από δύο παρείες λαξευτών λιθοπλίνθων με ενδιάμεσο γέμισμα από χώμα και αργόλιθους ή λατύπη, ενώ, κατά διαστήματα, ορισμένοι λιθοπλίνθοι τοποθετούνται εγκάρσια. Ο οχυρωματικός περίβολος, συνολικού μήκους 3.250 μ., έχει υποστεί εκτεταμένες επισκευές, κυρίως κατά τους βυζαντινούς χρόνους.

- 15 Τα ευρήματα από τον οικογενειακό τάφο της Καστρίτσας (δεξιά προθήκη). Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.
- 16 Η ανηφορική δίοδος προς την πύλη Ι.

15

16

Οι πύλες

Το τείχος της Καστρίτσας διαθέτει πέντε πύλες (τρεις στην ανατολική πλευρά, μία στη βόρεια και μία στη νοτιοδυτική) και μία πυλίδα στη νοτιοδυτική πλευρά, η οποία σφραγίστηκε σε μεταγενέστερη φάση. Για τη χωροθέτησή τους επιλέχθηκαν φυσικά οχυρές θέσεις, ενώ ελήφθη σαφώς υπόψη η χάραξη των οδών πρόσβασης προς την ακρόπολη. Οι πύλες έχουν τη μορφή διαδρόμου, μεταξύ δύο επικαλυπτόμενων τμημάτων του τείχους, και πλαισιώνονται από πύργους ή θλάσεις. Η κατασκευή τους είναι μνημειώδης και οι εξωτερικοί γωνιόλιθοι, στην πλειονότητά τους, διαθέτουν κατακόρυφη αυλακωτή λάξευση, πιθανώς οικοδομικό οδηγό για την καλύτερη συναρμογή τους καθ' ύψος. Η πύλη Ι, η νοτιότερη του ανατολικού σκέλους, καταργήθηκε σε μεταγενέστερη περίοδο και το άνοιγμά της σφραγίστηκε με τοιχοποιία από διάφορων μεγεθών λίθους και κονίαμα.

Οι πύργοι

Εκτός των πύργων που πλαισιώνουν τις πύλες, το τείχος φέρει πύργους μόνο στη Ν-ΝΔ πλευρά που είναι και η λιγότερο απότομη. Το αμυντικό μέτωπο της πλευράς αυτής, μήκους 300 μ. περίπου, διαθέτει ορθογώνια προβολή στο ανατολικό τμήμα του, η οποία ενισχύεται με έναν ορθογώνιο πύργο στα δυτικά και με έναν λογχόσχημο στα ανατολικά. Παρά τη γειτνίαση των δύο πύργων, η ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στον μεταξύ τους χώρο αποκάλυψε τη συνέχιση του περιβόλου, χωρίς την παρεμβολή κάποιας πύλης. Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε ότι η ανέγερση των δύο πύργων είχε ως στόχο την ενίσχυση ενός αδύνατου σημείου του οχυρωματικού περιβόλου, προστατεύοντας ταυτόχρονα την πύλη Ι.

Το κατεστραμμένο, σήμερα, μεσοπύργιο τμήμα χρησιμοποιήθηκε από τους κατοίκους της περιοχής ως είσοδος στην ακρόπολη. Λόγω των επιχωματώσεων που πραγματοποιήθηκαν σε απροσδιόριστο χρόνο, εξωτερικά της ακρόπολης διαμορφώθηκε επίπεδη έκταση στην οποία χωροθετήθηκε πρόσφατα ο χώρος στάθμευσης. Στην είσοδο αυτή καταλήγει ο δρόμος από τον σύγχρονο οικισμό της Καστρίτσας.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΧΩΡΟ

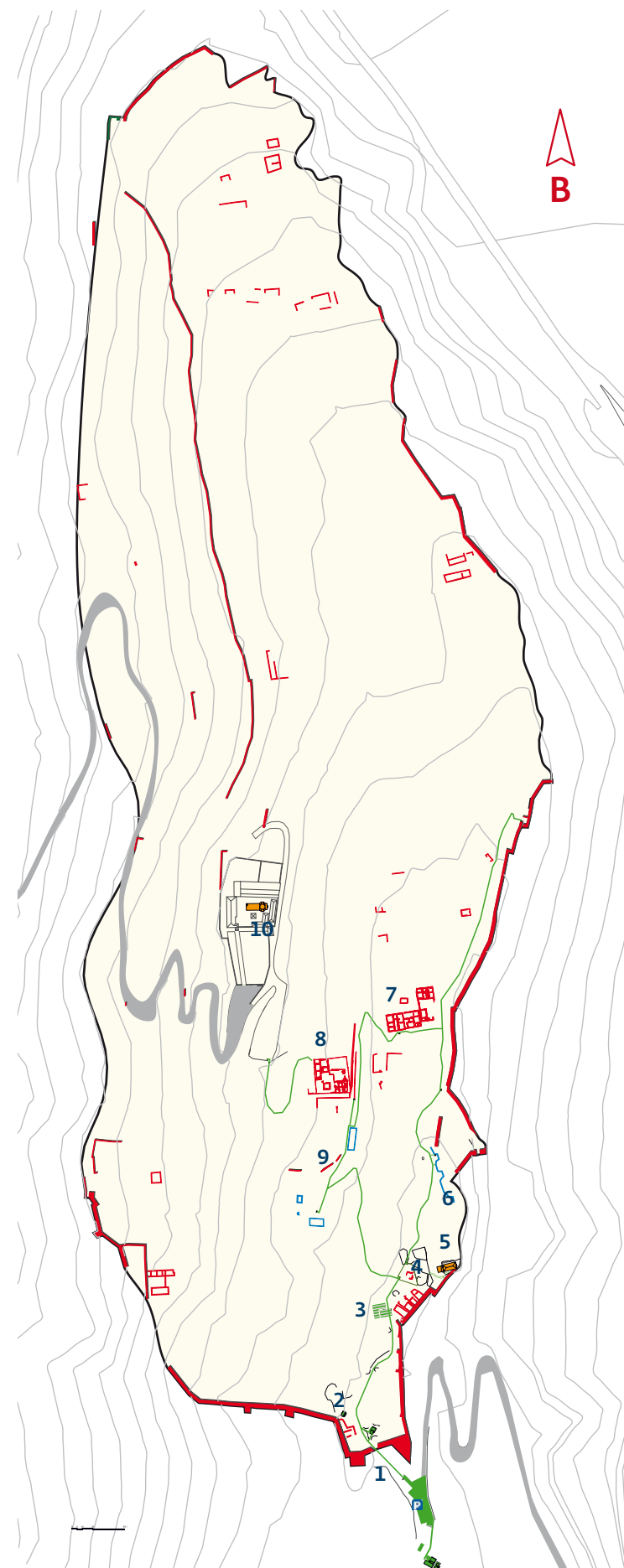
1.- Κύρια είσοδος και λογχόσχημος πύργος

Η κύρια είσοδος των επισκεπτών στον αρχαιολογικό χώρο βρίσκεται στην περιοχή ανάμεσα στους δύο πύργους. Ο μνημειώδης λογχόσχημος πύργος αποκαλύφθηκε κατά τις πρόσφατες εργασίες ανάδειξης, μετά την απομάκρυνση εκτεταμένου λιθοσωρού. Διατηρείται σε ύψος 8 μ., έχει συνολικό μήκος 24 μ. και μέγιστο πάχος, στη βάση του τριγώνου, 9 μ. Στον μοναδικό αυτό πύργο, διακρίνονται τέσσερις κατασκευαστικές φάσεις, που μαρτυρούν ισάριθμες παρεμβάσεις στο οικοδομικό πρόγραμμα της οχύρωσης. Όπως μπορούμε να διακρίνουμε

Κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου της ακρόπολης Καστρίτσας Ιωαννίνων. Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων / ΥΠΠΟΑ.

- Οχυρωματικός περίβολος και οικοδομικά κατάλοιπα (3ος αι. π.Χ. – 6ος αι. μ.Χ.)
- Εκκλησιαστικά μνημεία
- Οχυρωματικά έργα και υποδομές Βαλκανικών Πολέμων
- Διαδρομές επισκεπτών και υποδομές εξυπηρέτησης κοινού

- 1 Κύρια είσοδος και λογχόσχημος πύργος
- 2 Παρατηρητήριο
- 3 Κεντρικός χώρος πληροφόρησης
- 4 Κτιριακό συγκρότημα Κ
- 5 Ιερός Ναός Αγ. Αθανασίου
- 6 Καθιστικό
- 7 Κτιριακό συγκρότημα Γ-ΣΤ-Ζ-Η-Θ
- 8 Κτιριακό συγκρότημα Ε
- 9 Υποδομές Βαλκανικών Πολέμων
- 10 Ιερά Μονή Αγ. Ιωάννη Προδρόμου

17

- 17 Η περιοχή της κύριας εισόδου στον αρχαιολογικό χώρο.
- 18 Βλήματα καταπελτών από ασβεστόλιθο (323–31 π.Χ.). Α: μέγ. διάμ. 0,145 μ., βάρος 4,662 χγρ. Β: μέγ. διάμ. 0,17 μ., βάρος 6,286 χγρ. (ΑΜΙ 16149, 16150). Βρέθηκαν στον λογχόσχημο πύργο στην ακρόπολη. Έχουν σφαιρικό σχήμα με περιφερειακές αποκρούσεις, πιθανώς από την πρόσκρουση στο τείχος. Η επιφάνεια των βλημάτων έχει διαμορφωθεί με τη χρήση σφύρας. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.
- 19 Οι οικοδομικές φάσεις του νότιου πύργου.
- 20 Αιχμές καταπελτών από σίδηρο, 323–31 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

18

19

20

και στην εικόνα 19, πρόκειται για έναν αρχικά ορθογώνιο, τετράπλευρο πύργο, ο οποίος στη συνέχεια ενισχύθηκε με την προσθήκη τριγωνικής απόληξης. Με τον τρόπο αυτό επιμηκύνεται η γραμμή άμυνας της πύλης Ι κατά 16 μ. Στην τοιχοποιία της προσθήκης διακρίνεται μεγαλύτερη επιμέλεια στη λάξευση της όψης. Μακροσκοπική εξέταση του συνόλου της οχύρωσης εντόπισε και σε άλλα σημεία την επιμελημένη όψη της πολυγωνικής τοιχοποιίας, γεγονός που προσανατολίζει σε μια ευρύτερη επισκευή ή σε έναν συνολικό επαναπροσδιορισμό του σχεδίου της οχύρωσης. Ο εμφανής οριζόντιος αρμός, σε ύψος 2,70 μ. από τη θεμελίωση του τείχους, μαρτυρεί μια τρίτη επισκευή καθ' ύψος, στην οποία διατηρείται η πολυγωνική μορφή της όψης. Κατά τη Βυζαντινή, πιθανώς, περίοδο, ο πύργος μειώνεται σε πλάτος. Για την επισκευή αυτή χρησιμοποιούνται μικρότεροι λίθοι και κονίαμα.

Η ακριβής χρονολόγηση των οικοδομικών φάσεων του πύργου δεν είναι δυνατή, καθώς το τείχος εδράζεται απευθείας στον φυσικό βράχο (απουσιάζει δηλαδή η τάφος θεμελίωσης), και οι αποθέσεις εκατέρωθεν του τείχους εντοπίστηκαν, ως επί το πλείστον, διαταραγμένες. Η λιγοστή κεραμική που συλλέχθηκε από δοκιμαστική τομή στο στρώμα καταστροφής στη βάση του πύργου, ανάγεται στα τέλη του 3ου με τις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ. Παρ' όλα αυτά, από το στρώμα καταστροφής συγκεντρώθηκε ένας μεγάλος αριθμός από σιδερένια βέλη και λίθινες σφαίρες καταπέλτη (εικ. 18, 20), καθώς και σιδερένιες αιχμές δοράτων. Πρόκειται για ευρήματα τα οποία αποτελούν τις απτές μαρτυρίες μιας δραματικής πολεμικής σύγκρουσης γύρω από τα τείχη της ακρόπολης. Με βάση τα δεδομένα

που αναφέρθηκαν πιο πάνω, οι συγκρούσεις αυτές πιθανότατα συνδέονται με την πολιορκία και την καταστροφή της οχυρωμένης πόλης το 168/167 π.Χ. από τους Ρωμαίους. Μετά την κατάληψη της πόλης, το τείχος επισκευάζεται καθ' ύψος και η πόλη γνωρίζει νέα περίοδο ακμής, η οποία αποτυπώνεται και στην οχύρωσή της.

Αιχμές καταπελτών

Βρέθηκαν στον λογχόσχημο πύργο στην ακρόπολη και χρονολογούνται στην Ελληνιστική εποχή (323–31 π.Χ.). Αποτελούνται από κυλινδρικούς ή και τετράπλευρους αυλούς, μειούμενης διαμέτρου, οι οποίοι καταλήγουν σε πυραμιδόσχημη τετραεδρική αιχμή (ΑΜΙ 16117–16119, 16129–16137, 16143–16146, εικ. 20).

Τα βλήματα είναι διαφορετικών μεγεθών, με μήκος που κυμαίνεται μεταξύ 0,06–0,13 μ. και βάρος από 22 έως 143 γρ. Οι διαφοροποιήσεις αυτές μαρτυρούν την ύπαρξη διαφορετικών μεγεθών πολιορκητικών μηχανών (καταπελτών).

2.– Παρατηρητήριο

Το μικρό παρατηρητήριο που τοποθετήθηκε κοντά στην είσοδο του χώρου επιτρέπει στον επισκέπτη να παρακολουθήσει την πορεία του νοτιοδυτικού σκέλους της οχύρωσης αλλά και να θαυμάσει τη θέα. Η ενημερωτική πινακίδα που έχει αναρτηθεί παρέχει πληροφορίες για την αρχαία οχύρωση.

3.– Κεντρικός χώρος πληροφόρησης

Ακολουθώντας τη διαμορφωμένη διαδρομή, ο επισκέπτης φτάνει στον κεντρικό χώρο ενημέρωσης-στάσης, όπου υπάρχουν ενημερωτικές πινακίδες

21. Αεροφωτογραφία κτιριακού συγκροτήματος Γ-ΣΤ-Ζ-Η-Θ.

22

σχετικά με την ιστορία της ακρόπολης, τη λίμνη Παμβώτιδα και τη χλωρίδα του λόφου.

4.- Κτιριακό συγκρότημα Κ

Απέναντι από το χώρο ενημέρωσης, στα βόρεια της πύλης Ι και σε επαφή με το τείχος, διατηρείται, σε επίπεδο θεμελίωσης, το κτιριακό συγκρότημα Κ. Κατά την έρευνα ήρθε στο φως εξάπλευρη πήλινη σφραγίδα (με παραστάσεις βατράχου, ανθεμίου, κανθάρου και τρινακρίας), η ύπαρξη της οποίας πιστοποιεί τη δραστηριοποίηση τεχνιτών στην περιοχή.

23

5.- Ιερός Ναός Αγ. Αθανασίου

Σε απόσταση περίπου 100 μ. βόρεια της πύλης Ι, βρίσκεται μικρός χριστιανικός ναός αφιερωμένος στον Άγ. Αθανάσιο, ο οποίος εδράζεται πάνω στο αρχαίο τείχος. Ο ναός είχε κατασκευαστεί κατά την Οθωμανική περίοδο, αλλά κατεδαφίστηκε κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, στο πλαίσιο της οργάνωσης της τουρκικής γραμμής άμυνας της πόλης των Ιωαννίνων. Μετά την απελευθέρωση, στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα και με πρωτοβουλία των κατοίκων του οικισμού της Καστρίτσας, ο ναός ανακατασκευάστηκε στην ίδια θέση. Το 2015, ο ναός ανακαινίστηκε από την Περιφέρεια Ηπείρου.

6.- Καθιστικό

Ακολουθώντας τη διαδρομή που φέρει σήμανση «Προς κτιριακό συγκρότημα Γ-ΣΤ-Ζ-Η-Θ», ο επισκέπτης φτάνει σε ένα πλάτωμα με καθίσματα, το οποίο προσφέρει πανοραμική θέα του λεκανοπεδίου

24

25

των Ιωαννίνων. Η σχετική ενημερωτική πινακίδα επισημαίνει τις αρχαιολογικές θέσεις που διακρίνονται από το σημείο. Μέχρις εδώ, η διαδρομή είναι προσβάσιμη σε άτομα με κινητικές δυσκολίες.

7.- Κτιριακό συγκρότημα Γ-ΣΤ-Ζ-Η-Θ

Ακολουθώντας την κατηφορική διαδρομή, ο επισκέπτης φτάνει στο κτιριακό συγκρότημα Γ-ΣΤ-Ζ-Η-Θ, το οποίο αναπτύσσεται στη βόρεια πλευρά κεντρικής οδού που κατευθυνόταν από την πύλη ΙΙ του τείχους προς το βορειότερο τμήμα της ακρόπολης. Τα κτίρια Γ, ΣΤ, Η και Ζ έχουν παρόμοιες διαστάσεις και εσωτερική διαρρύθμιση, ενώ το μεμονωμένο κτίριο Θ είχε πιθανότατα βοηθητική χρήση. Οι εξωτερικοί τοίχοι του κτιρίου Γ είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακοί καθώς σώζονται ως το ύψος των 2 μ. Από τα ευρήματα που συλλέχθηκαν μαθαίνουμε τις ασχολίες των κατοίκων τους — τα πολυάριθμα πήλινα υφαντικά βάρη αποδεικνύουν την ύπαρξη αργαλειών, ενώ η εξάπλευρη πήλινη σφραγίδα από το κτίριο Ζ υποδηλώνει την παρουσία τεχνιτών. Επίσης, τα πήλινα ειδώλια που βρέθηκαν στο κτίριο Γ είναι ενδεικτικά της άσκησης οικιακής λατρείας.

8.- Κτιριακό συγκρότημα Ε

Ακολουθώντας την κατηφορική διαδρομή, ο επισκέπτης συναντά, στη δυτική πλευρά του λόφου, το κτιριακό συγκρότημα Ε, περίπου τετράγωνης κάτοψης και συνολικού εμβαδού 1.024 τ.μ. Στα νότια ορίζεται από φαρδύ δρόμο πλάτους 4,75 μ., ο οποίος το διαχωρίζει από άλλο, ανάλογων διαστάσεων, κτίριο

22 Άποψη της λίμνης Παμβώτιδας και των Ιωαννίνων από το παρατηρητήριο.

23 Κεντρικός χώρος στάσης.

24 Ο ναός του Αγ. Αθανασίου μετά την ανακαίνιση.

25 Κτιριακό συγκρότημα Κ. Σε πρώτο επίπεδο η κλειστή πύλη Ι. Στο βάθος η στέγη του ναού του Αγ. Αθανασίου.

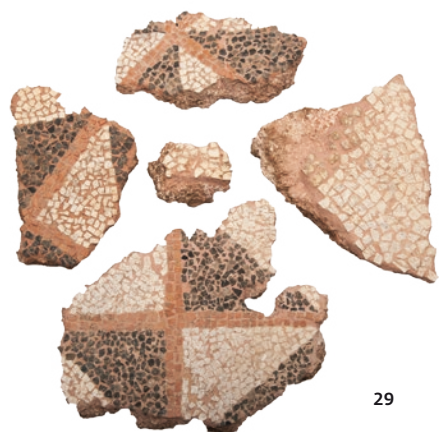
26

27

28

29

30

31

32

26 Απότμημα ενσφράγιστου λακωνικού στρωτήρα από πήλο, 323–31 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

27 Κωνική φιάλη από πήλο, 2ος–1ος αι. π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

28 Σίμη από πήλο, 323–31 π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

29 Θραύσματα ψηφιδωτού δαπέδου από το δωμάτιο V του κτιριακού συγκροτήματος Ε. Ελληνιστική εποχή (2ος–1ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

30 Λύχνος από πήλο, τέλη 3ου–αρχές 2ου αι. π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

31 Πλαστική προχολή από πήλο, σε σχήμα λεοντοκεφαλής, 3ος–2ος αι. π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων.

32 Αεροφωτογραφία του κτιριακού συγκροτήματος Ε.

που δεν έχει ακόμα ερευνηθεί. Αντίστοιχοι δρόμοι έχουν εντοπιστεί στη βόρεια και την ανατολική πλευρά του. Η είσοδος με επιμελώς δουλεμένο κατώφλι και πρόθυρο ανοίγει στην κεντρική, νότια, οδό. Διέθετε και δεύτερο όροφο κατά μήκος της ανατολικής πλευράς και έφερε πήλινο αρχιτεκτονικό διάκοσμο (εικ. 26, 28). Οι εσωτερικοί χώροι αναπτύσσονται σε δύο ανισόπεδες πτέρυγες εκατέρωθεν ενός κεντρικού διαδρόμου διαστάσεων 32x3,5 μ.

Μέχρι στιγμής η ανασκαφή έχει περιοριστεί στο νοτιοανατολικό τμήμα του κτιρίου, αποκαλύπτοντας σειρά δωματίων με επιμελημένα δάπεδα. Ψηφιδωτά δάπεδα με γεωμετρικά σχέδια (εικ. 29) καλύπτουν τα δάπεδα των χώρων VI και II, ενώ το δάπεδο και οι τοίχοι του γωνιακού χώρου I καλύπτονται επιμελώς από υδατοστεγές υδραυλικό κονίαμα. Στο φροντισμένο αυτό δάπεδο διαμορφώνεται μια κοιλότητα συγκέντρωσης υδάτων και μια εσοχή πιθανότατα για την τοποθέτηση λουτήρα. Υδατοστεγές κονίαμα έφεραν επίσης τα δάπεδα των χώρων III και IV αλλά, λόγω μεταγενέστερων επεμβάσεων, η αρχική χρήση τους παραμένει ασαφής.

Τη νοτιοδυτική περιοχή του συγκροτήματος καταλαμβάνει τετράγωνη δεξαμενή χωρητικότητας 85 κυβ.μ. και διαστάσεων 3,8x3,7x6 μ. Έχει δύο εσωτερικές αντηρίδες, τέσσερις κόγχες ύψους 2 μ. και είναι επιχρισμένη με υδατοστεγές κονίαμα. Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους η δεξαμενή στεγανοποιήθηκε περαιτέρω με εσωτερικό μανδύα και ισχυρό επίχρισμα, και απέκτησε καμαροειδή κάλυψη. Η ευνοημένη χωροθέτηση του κτιριακού συγκροτήματος, που οριοθετείται από φαρδείς δρόμους, το μεγάλο μέγεθός του, η εντυπωσιακή δεξαμενή, η ύπαρξη λουτρών, η πολυτέλεια του αρχιτεκτονικού διακόσμου και των κινητών ευρημάτων, το χαρακτηρίζουν ως ένα από τα σημαντικότερα κτίρια της πόλης.

Πήλινη σίμη

Οι πήλινες σίμες, ως ακραίες κεραμίδες στα κτίρια, διακοσμούσαν τις απολήξεις των στεγών και χρησίμευαν στην απορροή των ομβρίων υδάτων. Οι σίμες από την Καστρίτσα διαθέτουν κάθετο μέτωπο το οποίο διακοσμείται από ανάγλυφα θέματα.

Η εικονιζόμενη (AMI 15922, εικ. 28) βρέθηκε στο κτιριακό συγκρότημα Ε της ακρόπολης. Χρονολογείται στην Ελληνιστική εποχή (323–31 π.Χ.) και έχει διαστάσεις: μήκος 0,356 μ., ύψος 0,10 μ. και πάχος μετώπου 0,0255 μ. Το κέντρο του μετώπου διακοσμεί ανάγλυφο ανθέμιο με πέντε πέταλα, που φύονται από κομβίοσχημο πυρήνα, και με δύο αντωπές έλικες στο κάτω τμήμα του. Το ανθέμιο πλαισιώνουν δύο ανάγλυφα δελφίνια, σε διαγώνια διάταξη. Η διακόσμηση ολοκληρώνεται με διπλές ανάγλυφες σπείρες στην αριστερή και τη δεξιά απόληξη της κεραμίδας. Το δελφίνι, ως διακοσμητικό θέμα,

συναντάται πολύ συχνά στις πήλινες κεραμώσεις του 2ου και του 1ου αιώνα π.Χ.

Απότμημα ενσφράγιστου λακωνικού στρωτήρα

Στο δωμάτιο 1 του κτιριακού συγκροτήματος Ε βρέθηκε απότμημα ενσφράγιστου λακωνικού στρωτήρα από πήλο (AMI 15947, εικ. 26) που χρονολογείται στην Ελληνιστική εποχή (323–31 π.Χ.). Έχει διαστάσεις: μήκος 0,19 μ., πλάτος 0,185 μ., πάχος 0,02 μ., ενώ το σφράγισμα: συνολικό μήκος 0,079 μ., σωζόμενο ύψος 0,048 μ.

Στο έγκοιλο παραλληλόγραμμο σφράγισμα διακρίνονται οι χαρακτήρες ΝΙΚΟ ΜΑΧΟΥ σε δύο στίχους, ανάμεσα από τους οποίους διακρίνεται σχηματοποιημένο δελφίνι. Εκτός από την Καστρίτσα, το ίδιο σφράγισμα έχει εντοπιστεί σε προσθήκη του Πρυτανείου της Δωδώνης της εποχής του Κοινού των Ηπειρωτών (234/3–168/7 π.Χ.) και στις ατείχιστες κώμες των Αγ. Αποστόλων και της Ράχης Πλατανιάς στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων.

Πλαστική προχολή σε σχήμα λεοντοκεφαλής

Η εικονιζόμενη πήλινη προχολή (AMI 15593, εικ. 31) χρονολογείται στην Ελληνιστική εποχή (3ος–2ος αι. π.Χ.). Έχει διαστάσεις: μέγιστο ύψος 0,045 μ. και μέγιστο πλάτος 0,035 μ.

Είναι πιθανόν να προέρχεται από ασκό τύπου guttus ή θήλαστρο με πλαστική προχολή σε σχήμα λεοντοκεφαλής και με προτεταμένη την κάτω γνάθο. Δεν αποκλείεται, όμως, να προέρχεται από ανοιχτό αγγείο–σταμνοειδή κάδο με εκροή σε σχήμα λεοντοκεφαλής, που αντιγράφει μεταλλικά πρότυπα. Βρέθηκε στο κτιριακό συγκρότημα Ε, σε χώρο ιδιαίτερα επιμελημένης κατασκευής (δωμάτιο Ι), που αποτελεί τμήμα λουτρικών εγκαταστάσεων.

Κωνική φιάλη

Κωνική φιάλη από πήλο (AMI 15585, εικ. 27) που βρέθηκε στο δωμάτιο III του κτιριακού συγκροτήματος Ε. Χρονολογείται στην Ελληνιστική εποχή (2ος–1ος αι. π.Χ.) και έχει διαστάσεις: μέγιστο ύψος 0,7 μ., διάμετρο βάσης 0,5 μ., διάμετρο χείλους 0,0197 μ.

Το αγγείο είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο σώμα και το χείλος. Φέρει θαμπό καστανομέλανο γάνωμα. Η βάση του είναι κοίλη, χαμηλή και το χείλος απλό. Εξωτερικά διαμορφώνονται αβαθείς αυλακώσεις και εσωτερικά, περιμετρικά του χείλους, το αγγείο διακοσμείται με ταινία τύπου «δυτικής κλιτύς», η οποία αποτελείται από «κλαδιά κισσού με κυματιστούς μίσχους και χαρακτηριστικά καρδιόσχημα φύλλα.

Λύχνος

Λύχνος από πήλο (AMI 15589, εικ. 30) που βρέθηκε κοντά στον αγωγό ο οποίος διαπερνούσε τους χώρους του κτιριακού συγκροτήματος Ε (δωμάτιο VIII).

33 Το καθολικό
της Ιεράς Μονής
Αγ. Ιωάννη Προδρόμου
Καστρίτσας.

- 34 Δεξαμενή του κτιρίου Ε.
35 Τσιμεντένιο δάπεδο κτιρίου Οθωμανικής περιόδου.

34

Χρονολογείται στην Ελληνιστική εποχή (τέλη 3ου–αρχές 2ου αι. π.Χ.) και έχει διαστάσεις: ύψος 0,033 μ., διάμετρο 0,055 μ., μήκος 0,089 μ.

Ο λύχνος είναι άωτος, τροχήλατος, μονόμυξος, μελαμβαφής, ελλειπής στην απόληξη του μυκτήρα. Φέρει μελανό, σχετικά στιλπνό γάνωμα που καλύπτει και την κάτω επιφάνεια της δισκοειδούς βάσης. Το σώμα με ακμή στο κάτω μέρος είναι πεπιεσμένο αμφικωνικό. Γύρω από την «οπή πληρώσεως» διαμορφώνεται βαθιά αυλάκωση και στενό ανάγλυφο δαχτυλίδι. Ο μυκτήρας είναι επιμήκης με επίπεδη την άνω επιφάνεια.

9.– Υποδομές Βαλκανικών Πολέμων

Στα νότια του κτιριακού συγκροτήματος Ε και ακολουθώντας τη διαμορφωμένη διαδρομή, ο επισκέπτης φτάνει σε δύο επιμήκη, λιθόκτιστα κτίρια τα οποία σχετίζονται με τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Ο λόφος της Καστρίτσας είχε συμπεριληφθεί στο τουρκικό αμυντικό πρόγραμμα το οποίο είχε ως στόχο την προστασία της πόλης των Ιωαννίνων από τον επιτιθέμενο ελληνικό στρατό. Η τουρκική αμυντική γραμμή οργανώθηκε γύρω στα 1909–1912 από γερμανική στρατιωτική αποστολή με επικεφαλής τον στρατηγό Colmar von der Goltz. Η οχύρωση στην Καστρίτσα περιλάμβανε πυροβολεία, χαρακώματα ή τοιχίσκους από πέτρες για το πεζικό, ενώ στο ψηλότερο σημείο του λόφου ήταν εγκατεστημένος ένας προβολέας Sauter–Harlé των 0,90 μ.

Είχαν κατασκευαστεί επίσης αποθήκες πυρομαχικών, στέρνες, κτίρια επιμελητείας και στρατωνισμού των ανδρών. Τα τσιμεντένια δάπεδα των κτιρίων αυτών συγκαταλέγονται στις παλαιότερες χρήσεις του σκυροδέματος στην Ελλάδα.

Η γενική επίθεση που διέταξε ο ελληνικός στρατός οδήγησε στην απελευθέρωση της πόλης των Ιωαννίνων στις 21 Φεβρουαρίου 1913.

10.– Ιερά Μονή Αγ. Ιωάννη Προδρόμου

Η επίσκεψη στον οργανωμένο αρχαιολογικό χώρο έχει ολοκληρωθεί. Ωστόσο, από την περιοχή αυτή είναι προσβάσιμη και η Ιερά Μονή Αγ. Ιωάννη Προδρόμου, η οποία βρίσκεται εντός των τειχών και συγκεκριμένα στα δυτικά του κτιριακού συγκροτήματος Ε. Η Μονή κτίστηκε μέσα στην αρχαία οχύρωση τον 11ο–12ο αιώνα. Σήμερα λειτουργεί ως γυναικείο μοναστήρι. Τον 18ο αιώνα καταπατήθηκε και λεηλατήθηκε από τους Τούρκους. Χρησιμοποιήθηκε ως στρατόπεδο το 1854 από τους Τούρκους και το 1913 από τους Έλληνες, ενώ το 1916 λειτούργησε ως ορφανοτροφείο. Αποτελείται από το καθολικό, το διώροφο κτίριο των κελιών και ένα παρεκκλήσι αφιερωμένο στους νεομάρτυρες Αγ. Γεώργιο και Αγ. Φιλοθέη. Το όλο συγκρότημα περιβάλλεται από λιθόκτιστο περίβολο με είσοδο στη νότια πλευρά.

Μετά την ολοκλήρωση του έργου, ο λόφος της Καστρίτσας προτείνεται ως ένας από τους πιο ενδιαφέροντες για τους επισκέπτες αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής. Στη γεωγραφία της Ηπείρου ο ενημερωμένος επισκέπτης διαβάσει, σαν τους περιηγητές του περασμένου αιώνα, την ιστορία και ανακαλύπτει πάνω στο χώμα τα πατήματά της που ανακαλούν τις παλιές μνήμες. Αρχαία ερείπια, βυζαντινές εκκλησίες, φτωχά ξωκλήσια πατούν στέρεα στο ηπειρώτικο τοπίο με την ανεξάντλητη ποικιλία του και τα δυνατά χρώματά του.

Πηγές εικόνων:

Εικ. σ. 120–121, 8, 9: ΕΦΑ Ιωαννίνων–ΥΠΠΟΑ/Κ. Ιγνατιάδης.

Εικ. 2, 21: ΕΦΑ Ιωαννίνων–ΥΠΠΟΑ/Γ. Σουκάντος.

Εικ. 3, 22: ΕΦΑ Ιωαννίνων–ΥΠΠΟΑ/Κ. Βάσσης.

Εικ. 6: Αρχείο ΕΦΑ Ιωαννίνων.

Εικ. 32: ΕΦΑ Ιωαννίνων–ΥΠΠΟΑ/Σ. Βλαχοπούλου.

Εικ. 1, 4, 5, 7, 10, 11, 13–20, 23–31, 33–35: ΕΦΑ Ιωαννίνων–ΥΠΠΟΑ/Π. Τσιγκούλης.

35

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε από τη θέση αυτή τον δρ. Δημήτρη Κοντογιώργο, ο οποίος ως υπεύθυνος αρχαιολόγος στο πεδίο κατόρθωσε, παρά τις δυσχέρειες, να δαμάσει το πολύπλοκο αρχαιολογικό τοπίο. Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε επίσης στον αρχιτέκτονα μηχανικό Απόστολο Παπαϊωάννου, ο οποίος εκπόνησε τη μελέτη ανάδειξης του χώρου και επέβλεψε με άκρα υπευθυνότητα

τις σχετικές εργασίες, στη συντηρήτρια αρχαιοτήτων Άννα Τσίντζου, στους ειδικευμένους εργάτες Δημοσθένη Γκάνα, Γιώργο Θεοδώρου, Γιώργο Παπαδόπουλο, Σάββα Μπαμπασίδη, Αγνή Τέρτη και στον χωματουργό του έργου Νεκτάριο Ελένη, για την άριστη συνεργασία μας κατά την υλοποίηση του έργου. Ευχαριστούμε επίσης τη σχεδιάστρια Έφη Σταύρου, τον τοπογράφο μηχανικό Κωνσταντίνο

Σιόντη και το φωτογράφο Παναγιώτη Τσιγκούλη, καθώς και τις αρχαιολόγους Μαρίνα Νούτσου και Αταλάντη Μπέσιου για τη βοήθειά τους στην επεξεργασία του αρχαιολογικού υλικού.

² Το κτιριακό συγκρότημα Α–Β βρίσκεται σε περιοχή με πυκνή βλάστηση, η οποία δεν είναι προσβάσιμη στο κοινό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adam E., *A technological and typological analysis of Upper Palaeolithic stone industries from Epirus, southwestern Greece* (BAR International Series, 512), Οξφόρδη 1989.
- Bailey G.N. / Carter P.L. / Gamble C.S. / Higgs H.P., «Asprochaliko and Kastritsa: Further Investigations of Palaeolithic Settlement and Economy in Epirus (North-West Greece)», *PPS* 49 (1983), σ. 15–42.
- Βασιλείου Ε., «Η χειροποίητη κεραμική της Εποχής του Χαλκού και της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου από την περιοχή της κεντρικής Ηπείρου: ζητήματα χρονολόγησης, παραγωγής και κατανάλωσης», αδημ. διδ. διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2015.
- Βλαχοπούλου–Οικονόμου Α., «Τα σφραγίσματα κεραμίδων από το ιερό της Δωδώνης», *Hesperia Suppl.* XXVII (1994), σ. 181–216.
- Bouzek J., *Graeco-Macedonian Bronzes*, Πράγα 1974.
- Bouzek J., «Thessalian and Macedonian Bronzes», *Αρχαιολογική Εφημερίς* (1988), σ. 47–60.
- Γιούνη Π. / Καππά Χ. / Φάκλαρη Υ., *Καστρίτσα Ιωαννίνων, Συνοπτικός οδηγός του αρχαιολογικού χώρου*, Ιωάννινα 2015.
- Γιούνη Π. / Φάκλαρη Υ., «Νέα δεδομένα για την οικιστική οργάνωση της ακρόπολης στην Καστρίτσα, Π.Ε. Ιωαννίνων», στο *Αρχαιολογικό έργο στη Βορειοδυτική Ελλάδα και τα νησιά του Ιονίου 1, 10–13 Δεκεμβρίου 2014*, Ιωάννινα (υπό έκδ.).
- Δάκαρης Σ., «Ανασκαφή εις Καστρίτσα Ιωαννίνων», *ΠΑΕ* 1951, σ. 173–183.
- Δάκαρης Σ., «Ανασκαφαί εις Καστρίτσα Ιωαννίνων», *ΠΑΕ* 1952, σ. 362–386.
- Δάκαρης Σ., «Ιωάννινα και νέα Εύροια», *Ηπειρωτική Εστία* 30 (1954), σ. 1059–1066.
- Δάκαρης Σ., «Αρχαιολογικές έρευνες στο Λεκανοπέδιο Ιωαννίνων», *Αφιέρωμα εις μνήμην Χρίστου Σούλη*, Αθήνα 1956, σ. 46–80.
- Δάκαρης Σ., «Νομός Ιωαννίνων–Καστρίτσα», *ΑΔ* 19 (1964), Β3 Χρονικά, σ. 312–313.
- Δάκαρης Σ., «Καστρίτσα», *ΑΔ* 21 (1966), Β2 Χρονικά, σ. 288.
- Dakaris S.I. / Higgs E.S. / Hey R.W., «The climate, environment and industries of Stone Age Greece: Part I», *PPS* 30 (1964), σ. 199–244.
- Ζάχος Κ., «Τοπογραφικά Ελλοπίας: Το Λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων κατά την ύστερη Χαλκοκρατία και την πρώιμη εποχή του Σιδήρου», στο *Αφιέρωμα στον Ν.Γ.Λ. Hammond*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 153–167.
- Galanidou N., *Home is Where the Hearth Is. Spatial Organisation of the Upper Palaeolithic Rockshelter Occupations at Klithi and Kastritsa in Northwest Greece* (BAR International Series, 687), Οξφόρδη 1997.
- Hammond N.G.L., *Epirus, The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas*, Οξφόρδη 1967.
- Καππά Χ. / Κοντογιώργος Δ., «Η οχύρωση της ακρόπολης Καστρίτσας: νέα δεδομένα της έρευνας», στο *Αρχαιολογικό έργο στη Βορειοδυτική Ελλάδα και τα νησιά του Ιονίου 1, 10–13 Δεκεμβρίου 2014*, Ιωάννινα (υπό έκδ.).
- Κοτζαμποπούλου Ε., *Οι άνθρωποι και η λίμνη: 20.000 χρόνια πριν*, Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Ιωάννινα 2014.
- Κοτζαμπούλου Ε., «Patterned Fragments and Fragments of Patterns: Upper Palaeolithic Rockshelter Faunas from Epirus North-western Greece», αδημ. διδ. διατριβή, Κέμπριτζ 2001.
- Κοτζαμπούλου Ε. / Adam E., «People, mobility and ornaments in Upper Palaeolithic Epirus, NW Greece», στο Μ. Otte (επιμ.), *La Spiritualité. Actes du Colloque International de Liège*, Λιέγη 2004, σ. 37–53.
- Ντούζουγλη Α., «Ακρόπολη Καστρίτσας», *ΑΔ* 49 (1995), Β1 Χρονικά, σ. 363–367.
- Ντούζουγλη Α., «Ακρόπολη Καστρίτσας», *ΑΔ* 50 (1995), Β2 Χρονικά, σ. 407–409.
- Ντούζουγλη Α., «Κεραμική: Ήπειρος–Ιόνια νησιά», στο Γ.Α. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, Αθήνα 1996, σ. 117–119.
- Παπαδοπούλου Β., «Αυτοκρατορικό σταθμίο από την Καστρίτσα Ιωαννίνων», *Σπείρα, Επιστημονική συνάντηση προς τιμήν της Αγγέλικας Ντούζουγλη και του Κωνσταντίνου Ζάχου*, Πρακτικά, Αθήνα 2017, σ. 693–704.
- Πλιάκου Γ., «Το Λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων και η ευρύτερη περιοχή της Μολοσσίας στην κεντρική Ήπειρο», αδημ. διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 2007.
- Πλιάκου Γ., «Δύο ελληνιστικοί τάφοι από το Λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων», στο Σ. Δρούγου / Ι. Τουράτσουγλου / Κ. Ζάχος / Α. Ιντζεσίλογλου (επιμ.), *Ελληνιστική κεραμική από την αρχαία Ήπειρο, την Αιτωλοακαρνανία και τα Ιόνια νησιά*, Αθήνα 2009, σ. 145–152.
- Πλιάκου Γ. (επιμ.), *Ο οχυρωμένος οικισμός στο Λόφο Καστρί του Μεγάλου Γαρδικίου*, Ιωάννινα 2015.
- Σιορόκας Γ.Α., *Lt Col. Crosson–Duplessix: Le siège de Jannina. Η τουρκική αμυντική οργάνωση των Ιωαννίνων σε σχέση με τις αντίπαλες γραμμές και τις επιχειρήσεις της απελευθέρωσης*, Ιωάννινα 2000.
- Σουέρεφ Κ.Ι., *Μυκηναϊκές μαρτυρίες από την Ήπειρο*, Ιωάννινα 2001.
- Σουέρεφ Κ.Ι. (επιμ.), *Αρχαιολογία του Λεκανοπεδίου Ιωαννίνων, από τις απαρχές ως την ύστερη αρχαιότητα*, Ιωάννινα 2016.
- Υίουνη Π. / Faklari I. / Kappa Ch., «New evidence for the urban organization and the fortification of the citadel in Kastritsa, in the Ioannina basin», στο *L'Illyrie Méridionale et l'Épire dans l'Antiquité, VIe Colloque International*, Tirana 2015 (υπό έκδ.).